

*Т. П. Хоміч, аспірантка Беларускага дзяржаўнага педагагічнага
універсітэта імя Максіма Танка*

Сувязь часоў і пакаленняў у лірыцы Аляксея Пысіна

У праграме для XI класа агульнаадукацыйных школ, а таксама школ з паглыбленым і профільным вывучэннем беларускай літаратуры ў раздзеле пра сучасную паэзію прапануецца зборнік выбраных твораў Аляксея Пысіна “Яшчэ не скончана дарога...” (1). У ім сабраны вершы, якія найлепшым чынам характарызуюць творчасць мастака як “лірыку сейбіта і салдата” (2) – менавіта такое азначэнне паэзіі А. Пысіна ўстойліва замацавалася ў беларускім літаратуразнаўстве. Вобразы зямлі і вайны сапраўды займаюць важнае месца ў творчым светаўяўленні аўтара – сына вёскі і былога байца. Трагедыяй вайны, удзельнікам якой быў паэт (1941–1945 гг.), прасякнуты амаль кожны вершаваны радок. Некаторыя даследчыкі (напрыклад, Л. Гарэлік, І. Шпакоўскі) параўноўваюць уменне А. Пысіна паказваць чалавека ў экстрэмальнай франтавой сітуацыі з майстэрствам Васіля Быкава, які глыбока аналізаваў псіхалогію дзеянняў і ўчынкаў асобы ў ваенных умовах. І хаця праводзіць паралелі паміж рознымі літаратурнымі родамі складана (а часам, відаць, і немагчыма), усё ж можна сказаць, што ў вершах паэта, як і ў апавесцях празаіка, вайна нярэдка становіцца асновай для вырашэння важных быццёвых праблем. Таму варта аднесціся да прачытання лірыкі А. Пысіна з большай удумлівасцю, звярнуцца да яе не толькі як да ваеннай, але і як да філасофскай.

Творчасць А. Пысіна – выдатны ўзор паэтычнага ўвасаблення філасофскай катэгорыі часу, якая з’яўляецца адной з вызначальных у беларускай і шырэй – сусветнай культуры. Час па-мастацку апрацаваны і ў язычніцкіх, і ў хрысціянскіх тэкстах (кола часу, кругаварот жыцця). Натуральна, што кожны таленавіты майстра слова, які спрабуе асэнсаваць традыцыйныя сімвалы культуры ва ўласнай паэзіі, звяртаецца да ўжо генетычна асвоеных вобразаў.

Час стаў прадметам увагі многіх паэтаў XX стагоддзя, сучаснікаў А. Пысіна – Аркадзя Куляшова, Максіма Танка, Сяргея Дзяргая, Сцяпана Гаўрусёва і інш. У гэтым шэрагу лірыка А. Пысіна вылучаецца сваім пастаянствам у звароце да вобраза часу, глыбінёй яго філасофскага асэнсавання, мастацкай арыгінальнасцю пры вызначэнні сутнасці паняцця.

Мадэль часу ў паэтычнай канцэпцыі Аляксея Пысіна заснавана на ўзаемадзеянні трох часавых планаў: мінулае – сучаснасць – будучыня. Кампаненты гэтай мастацкай трыяды ўступаюць у трывалую сувязь, але не прытрымліваюцца звычайнай для рэчаіснасці храналогіі. У аснову многіх вершаў паэта пакладзены кінематаграфічны прынцып злучэння часоў: лірычны герой адвольна перамяшчаецца ў часе, часавыя адрэзкі пераплятаюцца, парушаючы храналогію. Адным з найлепшых прыкладаў такіх часавых адносін у лірыцы А. Пысіна можна назваць верш “*Палім мы маршанскую махорку...*”. Гэты твор быў напісаны ў 1966 годзе, у перыяд росквіту таленту мастака, калі нарадзіліся самыя яркія вершы, што ўвайшлі ў высокую ацэненую крытыкамі кнігу “Твае далоні” (1967). У лаканічных радках твора штрыхамі пазначаюцца адносіны паэта да кожнага з часоў: мінулага, сённяшняга і будучага, акрэсліваецца роля памяці ў часавых адносінах.

Першапачатковае месца знаходжання лірычнага героя верша “*Палім мы маршанскую махорку...*” – у ваенным мінулым, якое перададзена цяперашняй і будучай формамі дзеяслова:

Палім мы маршанскую махорку,
Бачым мы Дняпроўскую граду.
Будзе сёння бой. На тым узгорку,
Можа, я таксама упаду. (1, с. 77)

З мінулага лірычны герой пераносіцца непасрэдна ў будучыню, у якой нічога не зменіцца нават пасля магчымай смерці салдата: вечная прырода будзе

жыць сваім здаўна заведзеным парадкам – не знікнуць “травы над курганам” і не спыніцца адлёт “у вырай жураўлёў”. Разам з думкамі пра вечнасць прыроды нараджаецца роздум пра чалавека: няўжо пасля смерці ён і яго добрыя справы бяследна знікаюць? Адзіную надзею ўвекавечыць загінуўшых салдат лірычны герой бачыць у памяці нашчадкаў, якая здольна ўваскрашаць і праносіць праз гады вобразы байцоў, што аддалі сваё жыццё на полі бою. У вершы “*Палім мы маршанскую махорку...*”, як і ў многіх іншых, А. Пысін акцэнтуюе ўвагу на тым, што чалавеку ў прадчуванні смерці неабходна ведаць: яго “ў свеце не забудуць”.

Зазірнуўшы ў будучыню, лірычны герой верша трэпліва ў дзень сённяшні – у час, калі вайна стала мінулым. Сучаснасць падвяджае думкі аб вечнасці прыроды: перад героем тое ж самае “даўняе курганне”, “трава”, а забітыя сябры-салдаты засталіся ў мінулым і ў памяці. Аднак сам сённяшні дзень адыходзіць на перыферыю свядомасці лірычнага героя, у пэўнай ступені чалавек абстрагуецца ад сучаснасці – ён мэтанакіравана імкнецца зжыцца з мінулым. У падтэксце апошніх радкоў верша: “Ведайце: калі мяне не стане – // Я ў сваю дывізію пайшоў” – выгаецца прызнанне паэта, што ваеннае мінулае не пакідае яго, а цалкам зліцца з ім, растварыцца ў вечнасці ён здолее пасля ўласнай смерці.

Рух у часе пысінскага лірычнага героя становіцца магчымым дзякуючы памяці. Мензгита яна дазваляе вярнуцца ў ваенную маладосць, у вясковае маленства, у гістарычнае мінулае. У вершы “*Гул вакзалаў у шкляным блакіце...*” (1, с. 141) думкі героя скіроўваюцца ў пройдзеныя гады жыцця, пачынаючы ад стартавай кропкі нараджэння. Сімвалічным увасабленнем пачатку жыцця, маленства з’яўляецца вобраз “станцыі маленькай”, якую так хочацца ўбачыць лірычнаму герою. “Вакзал”, “паязды начныя” – гэтыя прасторава-часавыя кампаненты верша неаднойчы сустракаюцца і ў іншых творах паэта. Вакзал уяўляе сабой “прастору ўспамінаў”, перавалачны пункт з сённяшняга ў мінулае, а цягнік – сродак фізічнага і духоўнага вяртання ў далёкія дні. Гулкі рух

цягніка, мільганне дрэў, агнёў за акном вагона нагадваюць хуткаплынны бег самога часу. “Грэюцца ў тваіх кішэнях, памяць, // Дзве далоні, што глядзяць назад”, – гэтыя радкі верша нібы задаюць кірунак руху ў часе – “назад”. Аднак у паэтычным свеце А. Пысіна поле ўплыву памяці праецыруецца і наперад, у будучыню. У вершы “Гул вакзалаў у шклянным блакіце...” побач з часава-прасторавым вобразам мінулага “за мною тысяча зямель” паўстае вобраз будучыні, якую адчувае і ўяўляе лірычны герой: “Тысяча зямель перада мною”. Такім чынам, паводле А. Пысіна, час няспынны і ў кірунку да мінулага, і ў кірунку да будучыні, падобна руху цягніка ў “бесканечнасць рэк”. Вобраз чыгункі, які адносіцца да архетыпа гарызантальнай прасторы – дарогі, падразумявае адносную бясконцасць, бо ў рэальным жыцці рэйкі ў пэўны момант абрываюцца, але цягнік працягвае свой шлях па гэтых жа рэйках у адваротным напрамку. Менавіта на гэтай ідэі пабудавана канцэпцыя часу ва ўсёй творчасці А. Пысіна: мінулае “нашывае” на сённяшняе і будучае, нават паўтараецца ў сённяшнім і будучым на якаясна новым узроўні.

А. Пысін шмат ўвагі надае мінуламу, будучае ў яго творчасці ўвасабляецца ў далёкіх і невыразных вобразех нашчадкаў (“Я хачу хоць здаля прывітацца // З тым нябачным нашчадкам мам” (“Свет блакітна-ружова-зялёны...”, 1, с. 68), а “сёння”, пры ўсёй яго важнасці, нібыта адсутнічае. “...Ніткаю дарогі, што прайшоў... // З будучым мінулае сшываю”, -- гаворыць паэт у вершы “Новым вёснам...” (1, с. 107—108). Наяўнасць сённяшняга часу толькі падразумяваецца, бо ён проста незаўважны за трагічнымі падзеямі мінулай вайны і трывогай, каб “у наступных вёснах і вятрах” не забыліся імёны герояў Жукава, Ракасоўскага, Баграмяна “і яшчэ кагосьці”. Лірычны герой марыць трапіць у будучыню – “у добры свет, без маршаў і атак”, але ён не спыняецца нават у сённяшнім дні, бо ваеннае мінулае, “шлях... дывізій і палкоў” неадступна ідзе побач. У лірыцы А. Пысіна няма дакладнага вобраза сучаснасці, роля сённяшняга дня вынікае з усёй творчасці мастака: сучаснасць, непарыўна звязаная з мінулым і будучым, з’яўляецца хуткаплынным сувязным, “мастацкім “месцам сустрэчы” (3, с. 130)

гэтых часавых пластоў. Ахоўваць мінулае і будучыню паэт даручае сучаснаму пакаленню: на яго плечы ўскладваецца місія сувязнога часоў: “Ўсё ад нас. // Зберагчы сёння трэба // Больш святла, цеплыні, дабраты” (“Свет блакітна-ружова-зялёны...”, 1, с. 68—69).

Пераемнасць пакаленняў у лірыцы А. Пысіна выступае сімвалам адзінства розных часавых вымярэнняў. Паэт бачыць яе ў перадачы вопыту, маральных каштоўнасцяў, традыцый ад старажытных продкаў да “нябачных” нашчадкаў. А. Пысін нібыта пракладвае мост ад даўнейшых пакаленняў да будучых, сцвярджаючы тым самым наяўнасць гэтага моста і паміж часавымі вымярэннямі: “Песня маці – мой выток, // А працяг і абнаўленне – // Ў самым юным пакаленні” (“— Чабарок мой, чабарок!..”, 1, с. 109—110). Паэт не проста канстатуе наяўнасць сувязі пакаленняў – ён запэўнівае, нават з некаторым дыдактызмам, што толькі неўміручая памяць пра духоўныя скарбы продкаў і адказнасць перад нашчадкамі здольны захаваць матчыну мову (“Дала мне маці гэту мову...”, 1, с. 63), культурную спадчыну (“Баркалабаўскія салаўі”, 1, с. 59—60), мір на зямлі і г. д.

Вельмі часта А. Пысін параўноўвае сувязь часоў, пакаленняў з жытнёвым зернем, коласам. “Мне вечнасцю здаецца жыта”, -- прызнаецца паэт у адным з тых твораў, што ярка ілюструюць філасофскую пазіцыю аўтара. Верш “Забыта многае ў жыцці...” (1, с. 69) пабудаваны на цэлым ланцужку асацыяцый, якія ўзнікаюць з аднаго вобраза – “шурпатага каласка”. “Чуйны провад саломы” пад рукой лірычнага героя становіцца правадніком у далёкія ад сучаснасці эпохі, у ім сканцэнтравана ўся інфармацыя мінулага, вобразы продкаў–“сейбітаў”, іх “надзеі” і “жаданні”. Падобныя асацыяцыі бяруць выток у праславянскіх міфалагічных светаўяўленнях, дзе чалавек параўноўваецца з зярняткам, што вырастае ў колас, які з часам дае новыя парасткі (4). Гэты працэс бачыцца А. Пысіну няспынным і нараджае рэфлексію пра вечнасць чалавечага роду. Таму “жытнёвы провад” у вершы “Забыта многае ў жыцці...” – гэта вобраз самой

вечнасці, цэласнай адзінкі, якая ўяўляе сабой, паводле А. Пысіна, “часоў былых і новых сувязь”, аб’ядноўвае ў сабе мінулае, сучаснае і будучае.

Канцэпт “вечнасць” і разуменне яго паэтам займаюць важнае месца ў мастацкім бачанні А. Пысіна. Без сумненняў можна сказаць, што ў кожным вершы, прама ці ўскосна, творца імкнецца разгадаць “нязведаную тайну” вечнасці. Паэт прызнае: спазнаць яе ў малы адрэзак жыцця, дадзены чалавеку, немагчыма, таму што “даль вечнасці без берагоў”. Але А. Пысіна, як чалавека сваёй эпохі, не задавальняе ўяўленне пра вечнасць як ірэальную бездань. І ён, абапіраючыся на мудрасць продкаў і ўласны жыццёвы вопыт, напаўняе вечнасць адзінствам усіх часоў. Метафарай вечнасці ў творчасці А. Пысіна становіцца вобраз дуба, карані якога хаваюцца ў далёкай мінуўшчыне, “у пластах да нашай эры”, а верхавіна яго – “не ахапіць і не змераць” – у бязмежных далях будучыні (“Даль вечнасці без берагоў...”, 1, с.133—134). Вечнасць цікавіць паэта найперш у дачыненні да чалавецтва, яго бессмяротнасці. У гэтым выпадку вырашальную ролю адыгрывае ідэя пераемнасці пакаленняў, якая праходзіць праз усю творчасць А. Пысіна: ад памяці кожнага з пакаленняў пра усе гістарычныя пласты залежыць, наколькі прамым будзе шлях чалавецтва ў вечнасць. Такім чынам, паняцці “вечнасць”, “сувязь часоў”, “пераемнасць пакаленняў”, “памяць” цесна пераплятаюцца ў паэтычнай канцэпцыі мастака, кожнае з іх не можа існаваць асобна ад другога.

А. Пысін задумваецца над вечнасцю не толькі чалавецтва ў цэлым, але і над бессмяротнасцю асобнага чалавека. У гэтым выпадку неўміручасць забяспечваецца як памяццю нашчадкаў, так і прыродна-біялагічнай бясконцасцю чалавека: жыццё працягваецца ў родных дзецях і ўнуках – вырашальную ролю адыгрывае “ў жылы перададзеная кроў” (“*Байцам спявае рэквіем сасоннік...*”, 1, с. 51). Са здзіўленнем першаадкрывальніка А. Пысін заўважае ў знешніх рысах патомкаў аблічча загінуўшых сяброў: “Малыя хлапчукі... // Ды гэта ўнукі, // Сыны сыноў тых колішніх сяброў. // Ужо ў калене трэцім // Вочы, рукі...”. Дзеля раскрыцця ідэі бессмяротнасці чалавека

паэт ізноў выкарыстоўвае любімы вобраз зерня, якое ў рэальнай прыродзе нараджае безліч сабе падобных, і не забывае нагадаць унукам: “З драбнюткага зярнятка – ўсе калосі”.

Разам з тым А. Пысін не ставіць канчатковых кропак у разгадцы “тайны” вечнасці. Нярэдка ён пераносіць шырокамашабную праблему пазнання вечнасці ў іншую плоскасць і атаясамлівае яе з праблемай спасціжэння сэнсу быцця. Паэт дапускае, што “тайна” адкрываецца чалавеку пасля смерці ці ў апошнія хвіліны жыцця, невыпадкова магілу ён называе “адзнакай вечнасці” (1, с. 79). У вершы “*Дарагія сябры і суседзі...*” (1, с. 70) лірычны герой над магілай маці “заглядвае сам” у “земляную калыску”, інакш кажучы, стаіць на мяжы жыцця-смерці, імкнучыся “пазнаць тайны тыя, // Што вядомы ўсім продкам...”, зразумець сутнасць быцця. Успрыняцце адышоўшых прадзедаў як носьбітаў інфармацыі пра тайны вечнасці і жыцця ёсць прычына вялікай ўвагі А. Пысіна да вобразаў памерлых людзей – ці гэта маці ці загінуўшыя ваенныя сябры.

Праз прызму вечнасці А. Пысін асэнсоўвае яшчэ адно паняцце – “мастацтва”, да якога звярталіся і звяртаюцца пісьменнікі ўсіх часоў і цывілізацый. У вершы, прысвечаным памяці А. Куляшова (“*Калі б вясне, Дняпру і чайцы...*”, 1, с. 332) паэт дае ўласнае разуменне творчага працэсу – гэта складаная праца душы пісьмінніка. Пры гэтым непасрэднымі сааўтарамі ў гэтай працы з’яўляюцца прырода і вечнасць. Такое мастацтва А. Пысін называе “промнем вечнасці”, які разбівае грані свайго часу, жыве ў вяках. У прынцыпе, творца вырашае праблему неўміручасці паэзіі ў адным ключы з Аркадзем Куляшовым, хоць і надае ёй значна меншую увагу, чым аўтар вядомага “Варшаўскага шляху”. “Такіх як Ён, за ценевай мяжой, // Адна зара перадае другой” (5, с. 408), – пісаў А. Куляшоў пра рускага паэта Аляксандра Твардоўскага. У гэтых радках выявілася вера ў невычарпальныя магчымасці сапраўднага мастацтва – служыць кожнаму новаму пакаленню і гэтым забяспечыць сабе бессмяротнасць. А. Пысін надае ўвагу не толькі таму, што паэзія становіцца неўміручай (бо застаецца патрэбнай для будучых пакаленняў)

– яму больш важна ведаць, што творчасць стане “запаветам” для нашчадкаў. Ён бачыць прызначэнне паэзіі ў тым, каб быць “сувязным” паміж мастаком-продкам і жыццём, скіраваным у вечнасць: “Мы радкі пакідаем з жывымі, // І паслужаць яны сувязнымі // Нашых дум і сумленных надзей” (“*Анадае лісток на руку...*”, 1, с. 239).

“Сувязны”, “сувязь”, “вузел” – гэтыя словы з’яўляюцца асновавытворнымі ў часовай мадэлі паэтычнага свету А. Пысіна. Спалучэнне трох часоў: мінулага, цяперашняга і будучага – дазваляла мастаку сцвярджаць думку пра непарыўнасць быцця, пра існаванне адзінай жыццёвай плыні. Паэт штохвілінна адчуваў уласную адказнасць і адказнасць свайго пакалення за тое, што адбываецца ў гэтым жыцці, пастаянную трывогу і імкненне ўтрымаць кволую ніць часоў, пакаленняў. Абвостранае пачуццё часу прывяло паэта да роздуму пра хуткаплыннасць чалавечага жыцця, пра лёс чалавецтва ў цэлым. Адным са шляхоў вырашэння праблемы бессмяротнасці ў мастацкай інтэрпрэтацыі А. Пысіна стаў зварот да тэмы памяці. Памяць у лірыцы паэта выступае не проста як механізм узнаўлення мінулага – яна служыць сродкам пазнання будучыні, а таксама даруе бессмяротнасць вядзе ў вечнасць.

1. Пысін А. Яшчэ не скончана дарога...: Для сярэд. і ст. школ. узросту / Прадм. і ўклад. У. Гніламёдава. – Мн., 1983.
2. Бярозкін Р. Лірыка сейбіта і салдата // Бярозкін Р. Паэзія – маё жыццё: Літ.-крытыч. Арт. – Мн., 1989.
3. Давыдчык А. Модусы времени в литературном произведении // Философия и философы: Взгляд молодых. Сборник статей. – Мн., 1997. – С. 127—133.
4. Славянская мифология: Энциклопедический словарь. – Мн., 1995.
5. Куляшоў А. Паміж наступным і былым: Вершы, паэмы / Прадм. і ўклад. В. Куляшовай. – Мн., 1995.